

ВИВЧЕННЯ УСПАДКУВАННЯ ЧИСЛА ТА МАСИ ЗЕРЕН З ГОЛОВНОГО КОЛОСУ ОЗИМОЇ М'ЯКОЇ ПШЕНИЦІ

Л.П. Бондар

Аспірант

Одеський державний сільськогосподарський інститут

Ознаки “маса” та “кількість зерен” з головного колосу контролюються адитивно-домінантною системою генів з проявом зверхдомінування по усім локусам, а також в окремі роки за ознакою маса зерна з головного колосу спостерігалось повне домінування.

Підвищення врожайності сортів озимої пшениці є важливим завданням селекції. Зріст врожайності сортів різних сортозмін досягається за рахунок зміни елементів структури врожаю [1]. Продуктивність колосу пов'язана з масою зерен, які формуються в головному колосі. В процесі селекції озимої пшениці на врожайність суттєво підвищилось число [2] та маса зерен з колосу [3].

Для успішного проведення селекційної роботи необхідна оцінка вихідного матеріалу для виявлення донорських властивостей по господарсько-корисним ознакам. В нашій роботі проведено дослідження характеру дії генів на ознаки число та масу зерен з головного колосу в системі діалельних схрещувань сортів озимої м'якої пшениці, що складають історію сортозмін.

Матеріал і методика Матеріалом досліджень слугували дев'ять сортів озимої м'якої пшениці різних років створення: 1. Кооператорка (районований в 1929 р.); 2. Безоста 1(1959 р.); 3. Одеська 26 (1965 р.); 4. Одеська 51 (1969 р.); 5. Обрій (1983 р.); 6. Альбатрос одеський (1990 р.); 7. Вікторія одеська (1997 р.); 8. Хлібодарка 2 та 9. Гелея (передані до держвипробування). Сорти схрещували за неповною діалельною схемою. Насіння всіх 9 батьківських форм і 36 гібридів F₁ висівали по 20 зерен в метровому рядку, з шириною міжрядь 30 см. Дослід проводився в трьох повторях на протязі 1998 – 1999 років, в повторях комбінації розміщували рендомно.

Структурний аналіз всіх форм проводили з кожного повтору у 20 рослин, таким чином кожного року вивчалось 1250 пшеничних рослин. Середні значення по ознакам після аналізу структури врожаю були використані в подальшому генетико-статистичному аналізові. Генетичний аналіз сортів з вивчаємих кількісних ознак проводили за методами Griffing-2 [4,5] та Hayman-2 [6,7].

Середньомісячна температура повітря весняно – літнього періоду 1998 р. складала за травень 15,2, а за червень 21,1°C, в 1999 р. 14,0 та 22,8°C відповідно. Вологість повітря в цей період в 1998 р. була на рівні 75-76% і не знижувалась нижче 34%. В 1999 р. вона відповідно була на рівні 66-68 і знижувалась в окремі дні до 27%. За весняно – літній період 1998 р. випало 86,9 осадків, а в 1999 р. – 77,7 мм.

Результати досліджень Дисперсійний аналіз вказує на значні генетичні відмінності по величині ознак між сортами і гібридами на фоні випадкових помилок досліду за роки досліджень (табл.1). Цей факт дає підставу вважати, що батьківські сорти не схожі за комбінаційною здатністю.

Таблиця 1. Значення F – критерію Фішера для ознак кількість та маса зерен головного колосу (за роками дослідів)

Джерело відмінностей	Ознака				F табл. при 0,05
	Число зерен в колосі		Маса зерен з колосу		
	1998	1999	1998	1999	
Генетичні відмінності	5,16	3,01	4,03	2,90	1,55
ЗКЗ	20,41	6,35	6,02	8,24	2,31
СКЗ	1,77	2,27	3,59	1,72	1,59

Також значною виявилася відмінність вивчаємого матеріалу за загальною (ЗКЗ) і специфічною (СКЗ) комбінаційною здатністю. Оцінка сортів з ЗКЗ показала, що за 1998 – 1999 рр. найбільший ефект за ознакою кількість зерен з головного колосу спостерігається у сорту Альбатрос одеський (табл.2).

**Таблиця 2. Ефекти ЗКЗ і варіанси ЗКЗ, СКЗ для ознаки кількість зерен з
головного колосу**

Сорт	1998 р.			1999 р.		
	Ефекти ЗКЗ	Варіанса		Ефекти ЗКЗ	Варіанса	
		ЗКЗ	СКЗ		ЗКЗ	СКЗ
Кооператорка	-2,82	7,00	3,47	-2,00	2,97	5,24
Безоста 1	-6,36	39,5	-0,97	-2,73	6,46	2,25
Одеська 26	-3,57	11,7	21,2	-2,50	5,22	5,04
Одеська 51	-1,73	2,03	28,9	-1,13	0,25	-2,44
Обрій	2,05	3,24	13,7	2,25	4,04	1,18
Альбатрос од.	7,54	55,9	7,51	5,21	26,2	-1,68
Вікторія од.	6,67	43,5	-2,60	1,02	0,02	0,49
Хлібодарка 2	-2,79	6,80	0,91	-1,90	2,58	9,72
Гелея	1,01	0,06	7,35	1,78	2,13	11,7
НСР _{0,05}	1,96			2,02		
НСР _{0,05} різниці	2,94			3,03		

Сорт Вікторія одеська також проявив високе значення ЗКЗ, але в 1999 р. це значення зменшилось. Співвідношення варіанс ЗКЗ і СКЗ свідчить про те, що в 1998 р. на розвиток ознаки діяли гени з адитивним ефектом (ЗКЗ>СКЗ), а в 1999 р. проявляються гени з неадитивною, домінантною і можливо епістатичною дією. Прояв адитивної і неадитивної дії генів змінюється за роки досліджень під впливом факторів середовища. Сорти Гелея, Обрій і Одеська 51 мають середнє значення ЗКЗ, яке несуттєво змінюється в залежності від року, низька ЗКЗ у сортів Кооператорка, Хлібодарка 2, Одеська 26, а найменша у Безостої 1. У сортів Альбатрос одеський і Безоста 1 переважають гени з адитивною дією (1998-1999 рр.), а у Гелеї ознака контролюється генами з неадитивним типом дії, у решти сортів тип дії генів змінюється в залежності від року. Так, в 1998 р. у сортів Кооператорка, Безоста 1, Хлібодарка 2 діє адитивна система, а у Одеської 26, Одеської 51, Обрія – неадитивна, в 1999 р. у цих сортів тип дії змінюється на протилежний. Таким чином, особливу цінність являє собою сорт Альбатрос одеський, так як він володіє найбільшою і до того ж постійною по рокам ЗКЗ. Важливим є те що у нього

кількість зерен з головного колосу контролюється генами з адитивним типом дії, що дозволяє проводити добори в ранніх поколіннях.

Таблиця 3.Ефекти ЗКЗ і варіанси ЗКЗ, СКЗ для ознаки маса зерен з головного колосу

Сорт	1998 р.			1999 р.		
	Ефект ЗКЗ	Варіанса		Ефект ЗКЗ	Варіанса	
		ЗКЗ	СКЗ		ЗКЗ	СКЗ
Кооператорка	-0,01	-0,003	0,08	-0,25	0,06	0,02
Безоста 1	-2,71	0,07	0,02	-0,09	0,004	-0,003
Одеська 26	-0,11	0,009	0,13	-0,28	0,07	0,03
Одеська 51	-0,03	-0,002	0,18	-0,07	0,001	-0,03
Обрій	-0,07	0,02	0,09	0,06	0,001	0,05
Альбатрос од.	0,24	0,05	0,15	0,14	0,02	0,008
Вікторія од.	0,13	0,01	-0,02	0,31	0,09	0,01
Хлібодарка 2	0,06	0,001	0,001	0,17	0,03	0,07
Гелея	0,07	0,001	0,012	-0,005	-0,004	-0,004
НСР _{0,05}	0,11			0,13		
НСР _{0,05} різниці	0,17			0,19		

У ознаки маса зерен з головного колосу найбільша ЗКЗ відмічена у сортів Альбатрос одеський і Вікторія одеська, яка до того ж стабільна за роками (табл.3). У Вікторії одеської за роки досліджень в успадкуванні маси зерен з головного колосу беруть участь гени з адитивним типом дії. Тип дії генів у Альбатроса одеського змінюється в залежності від року. В 1998 р. у нього переважали гени з адитивним, а в 1999 р. – неадитивним типом дії. У решти сортів ЗКЗ коливається від низьких до середніх значень, і також спостерігається зміна типу дії генів в залежності від року.

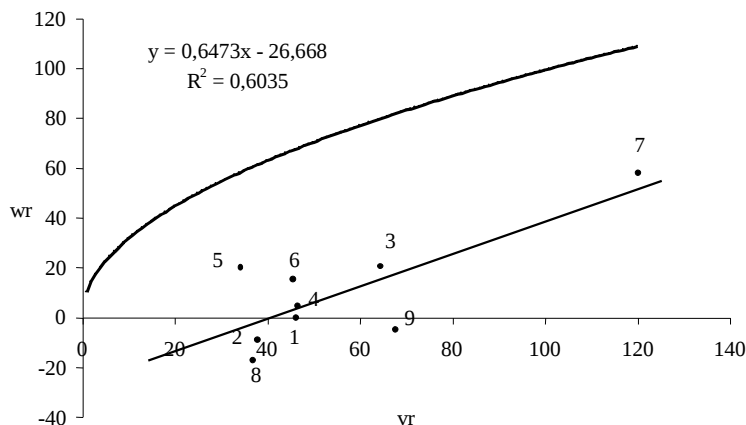
Метод Хеймана надає інформацію про генетичну структуру вивчаємих кількісних ознак в конкретному наборі сортів. Для аналізу використаємо генетичні параметри Хеймана (табл.4). Співвідношення параметрів D і H₁ вказує на те, що ознака число зерен з головного колосу контролюється, в основному генами з домінантним ефектом дії.

Таблиця 4. Генетичні параметри Хеймана для озимої пшениці

Генетичні параметри	Число зерен з головного колосу		Маса зерен з головного колосу	
	1998 р.	1999 р.	1998 р.	1999 р.
D	53,30	59,59	0,06426	0,2905
H ₁	68,45	176,4	0,1987	0,2219
H ₂	60,84	106,8	0,1914	0,2296
H ₁ /D	1,284	2,960	3,092	1,005
$\sqrt{H_1/D}$	1,133	1,721	1,758	1,002
$1/2F\sqrt{D(H_1-H_2)}$	-1,164	0,7679	-5,736	0,7243
h^2/H_2	0,3785	0,6538	1,340	0,6911
T(1-b)	2,542	1,874	2,111	0,1134
Tb	2,811	3,696	2,564	6,413
T _{табл}	2,875	2,364	2,569	2,446
R((W _r +V _r),x)	-0,3831	-0,5136	-0,7871	-0,4785
F	-46,91	98,88	-24,84	0,1950
H ₂ /4H ₁	0,22	0,15	0,24	0,20

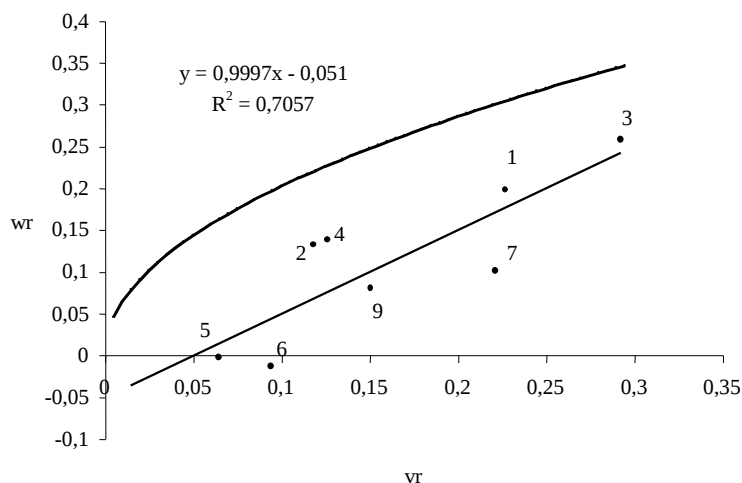
На підставі співвідношення H_1/D можна зробити висновок, що при успадкуванні числа зерен з головного колосу у досліджуємої групи сортів переважає зверхдомінування. В 1998 р. рівень домінування варіює в різних локусах тому, що $1/2F\sqrt{D(H_1-H_2)} < 1$, а в наступному 1999 р. середня ступінь домінування однакова по усім локусам ($1/2F\sqrt{D(H_1-H_2)} \approx 1$). Від'ємне значення коефіцієнту кореляції вказує на те, що збільшення величини ознаки контролюється домінантними генами.

Для кількості зерен з головного колосу в 1998 р. було виявлено відхилення лінії регресії W_r/V_r від одиничного нахилу, а в 1999 р. вона суттєво не відрізняється від одиничного нахилу (мал.1).

Мал. 1 Графік W_r/V_r для ознаки кількість зерен з головного колосу, 1999р.

Перетинання лінією регресії від'ємної частини осі W_r підтверджує попередній висновок про наявність зверхдомінування. Відповідно до графіку жоден сорт не володіє всіма домінантними або рецесивними генами. Сорти Безоста 1, Хлібодарка 2, Обрій мають найбільшу кількість домінантних алелів, в порівнянні з рештою сортів. Розміщення на графіку сорту Вікторія одеська вказує на те, що цей сорт несе найбільшу кількість рецесивних алелів. Усі інші сорти займають проміжне значення. Ознака маса зерен з головного колосу контролюється генами з домінантним типом дії ($D < H_1$). Середній рівень домінування змінюється по рокам, від

зверхдомінування до повного домінування (мал.2).

Мал.2 Графік W_r/V_r для ознаки маса зерен з головного колосу, 1999 р. (№ сорту дивися у тексті).

Коефіцієнт кореляції між величиною ознаки та W_r+V_r свідчить, що сорти з більш крупним зерном несуть більшу кількість домінантних алелів, ніж дрібнозерні.

В обох роках спостерігалось відхилення лінії регресії W_r/V_r від одиничного нахилу, але після виключення з аналізу сортів Кооператорка і Обрій (1998 р.) та Хлібодарка 2 (1999 р.) це порушення було зліквідовано.

Мінливість генетичної детермінації ознаки відображає графік регресії W_r на V_r . Найбільша кількість домінантних алелів відзначена у сортів Обрій та Альбатрос одеський, а найменша – у Одеської 26.

Висновки

1. Ознаки “маса” та “кількість зерен” з головного колосу контролюються адитивно-домінантною системою генів з проявом зверхдомінування по усім локусам, а також в окремі роки з ознаки “маса зерна” з головного колосу спостерігалось повне домінування.
2. Найбільшу цінність для селекції представляють сорти Альбатрос одеський та Вікторія одеська, оскільки вони мають найбільшу ЗКЗ з обох ознак.
3. У Альбатроса одеського ознака кількість зерен і у Вікторії одеської ознака маса зерна з головного колосу контролюються генами з адитивним типом дії, що дає можливість проводити добори в ранніх поколіннях. Добори за цими ознаками слід проводити в роки з більш сприятливими умовами вегетації.

Література

1. Пыльнев В.М., Сиддики А.Б. Микроэволюция пшеничного растения в связи с успехами селекции на урожайность // Биология и агротехника зерновых культур в условиях интенсивного сельскохозяйственного производства: Сб. науч. тр. – Одесса: ОСХИ, 1989. – С. 5 – 13.
2. Коновалов Ю.Б., Пыльнев В.В., Пыльнев В.М., Нефедов А.В. Отбор высокопродуктивных форм колосовых злаковых культур // Докл. ВАСХНИЛ, - 1987. - №9. - С.5-7
3. Коновалов Ю.Б., Пыльнев В.В., Пыльнев В.М., Нефедов А.В. Изменение продуктивности колоса у озимой пшеницы в результате селекции // Известия ТСХА. - 1987. - Вып. 4. - С. 47 – 54.
4. Griffing B.A. Concept of general and specific combining ability in relation to diallel crossing system// Australian Journ. Biol. Sci. – 1956. - №9. – P. 463 – 493.
5. Смиряев А. В., Мартынов С. П., Кильчевский А. В. Биометрия в генетике и селекции растений.- М.: МСХА, 1992.- С.84-96
6. Hayman B.J. The theory and analysis of diallel crosses// Genetics. -1954. -V.39. -P.789-809.
7. Драгавцев В. А., Цильке Р. А., Рейтер Б. Г. и др. Генетика признаков продуктивности яровых пшениц в Западной Сибири.- Новосибирск: Наука, 1984.-С.24-35.

Л.Ф. Бондарь

ИЗУЧЕНИЕ НАСЛЕДОВАНИЯ ЧИСЛА И МАССЫ ЗЁРЕН С ГЛАВНОГО КОЛОСА У ОЗИМОЙ МЯГКОЙ ПШЕНИЦЫ

Признаки “масса” и “количество зерен” с главного колоса контролируются аддитивно-доминантной системой генов с проявлением сверхдоминирования по всем локусам, а также в отдельные года по признаку “масса зерна” с главного колосу наблюдалось полное доминирование.

L.F.Bondar

STUDY OF INHERITANCE OF NUMBER AND WEIGHT OF GRAINS FROM THE MAIN EAR IN WINTER SOFT WHEAT

That the attributes weight and quantity of grains from the main ear are supervised by additive - dominant system of genes with display of superdomination on all locus's, and also in separate of year to an attribute weight of a grain with the main ear was observed complete domination.